

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan uudistetut menettelyohjeet

Sakari Karjalainen

Tutkimuseettinen neuvottelukunta hyväksyi tammikuussa 1998 menettelyohjeet hyvän tieteellisen käytännön loukkausten ja tieteellisessä tutkimuksessa ilmenevän vilpin ehkäisemiseksi, käsittelemiseksi ja tutkimiseksi (TEN 1998). Menettelyohjeiden valmisteluvaiheet on kerrottu tämän lehden edellisen numeron pääkirjoituksessa (Karjalainen 1998). Kevään 1998 aikana useimmat yliopistot ja valtion tutkimuslaitokset ovat ilmoittaneet sitoutuvansa ohjeiden noudattamiseen ja tiedottamaan ohjeista oman tutkijayhteisönsä piirissä. Opetusministeriö on painattanut ohjeet sekä suomen- että ruotsinkielisinä. Suomen Akatemia tiedottaa -lehden numeron 3/98 yhteydessä on julkaistu ohjeiden suomenkielinen versio. Kevään lopussa ohjeista on saatavissa myös englanninkielinen käännös.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta hyväksyi vuonna 1994 ensimmäiset suomalaiset menettelyohjeet "tieteellisen epärehellisuuden" ehkäisemiseksi ja tutkimiseksi. Uusissa ohjeissa on otettu huomioon edellisiin ohjeisiin liittyvät periaatteelliset ja käytännölliset ongelmat sekä kokemukset tutkimusvilpin ehkäisemisestä ja tutkimisesta muista maista. Erityisesti Yhdysvalloissa käyty keskustelu tutkimusvilpin määritelmästä vaikutti siihen, että myös suomalaista määritelmää tarkennettiin ja laajennettiin. Aiemmissä ohjeissa vilpin määritelmään sisältyivät sepittäminen, vääristely ja plagiointi. Nämä elementit ovat edelleen mukana, mutta lisäksi vilpiksi katsotaan nyt myös tutkimussuunnitelman tai -idean ja tutkimusaineistojen anastaminen toiselta tutkijalta.

Vuoden 1994 menettelyohjeissa hyvän tieteellisen käytännön loukkauksiin oli viitattu vain lyhyesti eikä niitä koskevien epäilyjen tutkimisesta annettu ohjeita. Uusien ohjeiden mukaan nämäkin epäilyt tulee tutkia samalla tavalla kuin vilppiepäilyt. Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset on pyritty määrittelemään aiempaa yksiselitteisemmin, mutta määritelmien tarkentaminen jää suurelta osin tutkijayhteisöjen itsensä, tieteellisten seurojen ja tieteellisten lehtien tehtäväksi. Erityisesti tieteelliset julkaisusarjat ovat monissa hyvään tieteelliseen käytäntöön liittyvissä kysymyksissä avainasemassa ja eräät niistä ovatkin antaneet yhteistuumiin suosituksia mm. julkaisujen tekijyyteen liittyvistä käytännöistä.

Menettelyohjeet ovat tiedeyhteisön sisäinen eettinen ohjeisto. Niillä pyritään ohjaamaan tiedeyhteisön toimintaa asioissa, joista ei ole eikä ole tarkoituksenmukaistakaan olla säädöksiä. Vilppiepäilyjen ja hyvän tieteellisen käytännön loukkausten tutkimisen kaikissa vaiheissa on kuitenkin noudatettava asiaan kuuluvia säädöksiä. Käsitteilyn kannalta tärkeitä lakeja ovat esimerkiksi hallintomenettelylaki ja laki asiakirjojen julkisuudesta. Sanktioista päätettäessä tulee kyseeseen esim. virkamieslaki. Ohjeissa on pyritty tekemään selvä ero eettisen ohjauksen ja lainkäytön välillä. Ohjeet sisältävät myös viittauksia lakeihin, joilla on merkitystä vilppiepäilyjen tutkimisessa. Jotkut vilpin muodot voivat olla myös lainvastaisia tekoja.

Ketä vastaan vilppiin syylistynyt rikkoo?

Ketä vastaan vilppiin syylistynyt tutkija käyttäytyy moraalittomasti? Tiedejärjestelmä rakentuu olettamukselle, että kaikki toimivat rehellisesti ja kukaan ei yritä huijata muita. Syvällisempi kuva maailmasta, ilmiöistä ja niiden olemuksesta, syistä ja seurauksista rakentuu useiden tutkijoiden peräkkäisten ja rinnakkaisten tutkimusten ja niistä käydyt tieteellisen keskustelun tuloksena. Tiedeyhteisöllä on omat keinonsa varmistaa tulosten luotettavuus ja korjata sattuman, huolimattomuuden tai jonkun muun vastaavan tekijän tuottamat harhapoluille johtavat havainnot. Huijauksen edessä tiedeyhteisö on kuitenkin alkuvaiheessa aseeton, vaikka kaikki vilppi yleensä jossain vaiheessa paljastuu. Vilpillisesti tehty mutta mielenkiintoinen

tutkimustulos voi ohjata lukuisat muut tutkijat hyödyttömien ajatusten ja töiden pariin. Vilppiin syyllystyneet tutkijat varastavat muilta tutkijoilta heidän kalleinta omaisuuttaan – aikaa (ks. Saxén 1996).

Tiedeyhteisön jäsenet voivat kärsiä vilpistä muullakin tavalla. Vilpin avulla julkaisuluetteloaan kaunistanut tutkija voi ohittaa rehellisen tutkijan virkahaussa tai määrärahojen jaossa. Plagiointi on myös toiseen tai toisiin tutkijoihin henkilökohtaisesti kohdistuva väärinkäytös. Toisen tutkijan tutkimusidean, -suunnitelman tai -tulosten anastaminen on ehkä kaikkein halpamaisin vilpin muoto siksi, että siinä vilpin toteennäyttäminen on ongelmallisempaa ja samalla toista tutkijaa estetään saamasta hänelle kuuluvaa kunniaa.

Tiedeyhteisöön kuulumattomat kärsivät harvoin suoraan vilpin vaikutuksista, vaikka tutkimusvilppi onkin eräissä tapauksissa johtanut esimerkiksi joidenkin yritysten merkittäviin aineellisiin menetyksiin ja käyvästä lääketieteellisestä hoidosta luopumiseen (Swan 1996). Matka tutkimuslöydöksestä innovaation kautta tuotteeksi on "onneksi" niin pitkä, että vilppi ei yleensä aiheuta haittoja kuluttajille tai esimerkiksi potilaille. Tutkimusvilppi vähentää tutkijoiden ja tieteen uskottavuutta suuren yleisön ja päättäjien keskuudessa, joka voi vaikuttaa tieteen rahoitukseen. Suurimpana kärsijänä on jälleen tiedeyhteisö itse ja välillisesti yhteiskunta kokonaisuudessaan.

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaukset

Menettelyohjeiden lähtökohtana on, että tieteellisen tutkimuksen luotettavuus perustuu siihen, että tutkijat noudattavat työssään hyvää tieteellistä käytäntöä (good scientific practice). Sillä tarkoitetaan ohjeiden mukaan "tiedeyhteisön tunnustamien toimintatapojen noudattamista, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä ja tulosten esittämisessä, muiden tutkijoiden työn ja saavutusten asianmukaista huomioon ottamista, omien tulosten esittämistä oikeassa valossa sekä tieteen avoimuuden ja kontrolloitavuuden periaatteiden kunnioittamista" (TEN 1998). Ohjeita ei pidä tulkita niin, että jonkun tutkimusalan vallitsevasta ajattelutavasta eli paradigmasta poikkeaminen olisi hyvän tieteellisen käytännön vastaista. Rajanveto voi tietysti joissain tapauksissa olla vaikeata.

Ohjeissa todetaan, että tieteenaloilla on omat hyvään tieteelliseen käytäntöön liittyvät erityispiirteensä. Tieteellisiin julkaisuihin liittyvät erilaiset käytännöt tekijyyden suhteen ovat tästä hyvä esimerkki. Eräillä aloilla on tavallista, että julkaisulla on vain yksi tekijä, vaikka julkaisun syntymiseen on voinut vaikuttaa merkittävällä tavalla useampikin tutkija. Toisilla aloilla tällaisten henkilöiden jättämistä pois tekijälistasta saatetaan pitää hyvän tieteellisen käytännön vastaisena. Tekijän (author) määritelmä voi vaihdella tutkimusaloittain ilman, että se on loogisesti ristiriitaista. Määritelmiä ja käytäntöjä ei välttämättä edes haluta yhdenmukaistaa yli tieteenalarajojen, koska se vaikeuttaisi uusien julkaisujen vertaamista vanhoihin tekijöiden ansioita arvioitaessa.

Hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia on pidettävä moraalisesti tuomittavina. Ne vaikuttavat haitallisesti tutkimuksen laatuun ja tiedeyhteisön toimintaan. Esimerkkeinä hyvän tieteellisen käytännön loukkauksista on ohjeissa mainittu muun muassa "muiden tutkijoiden osuuden vähättely julkaisuissa ja puutteellinen viittaaminen aikaisempiin tutkimustuloksiin, tutkimustulosten tai käytettyjen menetelmien huolimaton ja siten harhaanjohtava raportointi, tulosten puutteellinen kirjaaminen ja säilyttäminen, samojen tulosten julkaiseminen useita kertoja näennäisesti uusina ja suuren yleisön tietoinen harhaanjohtaminen oman tutkimustyön suhteen" (TEN 1998).

Vilpin yleiset edellytykset

Jotta tutkija menettelyohjeiden mukaan syyllystyisi vilppiin, tältä edellytetään aikomusta kaunistella totuutta tutkimushavaintoja tai tuloksia sepittämällä tai vääristelemällä tai esiintyä luvattomasti lainatun

aineiston tai sen osan kirjoittajana. Vaikka lopputulos huolimattomuudesta tai oppimattomuudesta ja tarkoituksellisesta toiminnasta olisikin sama, on toiminnan moraalinen moitittavuus eri luokkaa. Tutkimusvilpiksi tulee siis luokitella vain ne tapaukset, joissa tutkijan tarkoituksena on ollut johtaa tiedeyhteisöä harhaan. Huolimattomuudesta johtuvat virheet eivät ole vilppiä vaan hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia.

Tarkoituksellisuuden lisäksi toinen vilpin lajeille yhteinen piirre on, että vilpillisin keinoin tuotetut tulokset tai tekstit eivät ole sellaisenaan rikkomuksia, vaan vasta silloin, kun ne on esitetty tiedeyhteisölle. Esimerkkeinä "tiedeyhteisölle esittämisestä" on uusiin menettelyohjeisiin otettu julkaisujen lisäksi tieteellisessä kokouksessa pidetty esitelmä, apurahahakemus ja julkaistavaksi tarkoitettu käsikirjoitus.

Aidot tieteelliset erimielisyydet eivät myöskään kuulu tutkimusvilpin piiriin. Tiedeyhteisön toimintatapoihin kuuluu avoin ja kriittinen omien ja muiden töiden arviointi. Suomessakin tieteellisiä erimielisyyksiä on joskus pyritty ratkaisemaan vilppiepäilyn tutkinnan avulla, mikä osoittaa harkitsemattomuutta ja tiedeyhteisön kyvyttömyyttä käydä keskustelua sen omilla foorumeilla.

Tutkimusvilpin määritelmä

Vuoden 1994 menettelyohjeet jakoivat tutkimusvilpin kolmeen kategoriaan: sepittämiseen, väärentämiseen ja plagiointiin (fabrication, falsification, plagiarism). Määritelmän esikuvana olivat National Science Foundationin vuonna 1987 julkaisemat ohjeet (NSF 1987). Samaa jaottelua on käytetty National Institutes of Healthin (NIH) ohjeissa vuodelta 1989 (DHHS 1989). Ns. Ryanin komitea esitti marraskuussa 1995 vilpin määritelmän laajentamista NIH:n ohjeissa (DHHS 1995). Komitean esitys sai ristiriitaisen vastaanoton, vaikka kaikki myönsivätkin ohjeiden ja epäilyjen tutkinnan kaipaavan uudistamista.

Uudistetuissa suomalaisissa menettelyohjeissa on pyritty tarkentamaan tutkimusvilpin määritelmiä. Jaottelu pysyy materiaalisesti samana kuin vanhoissa ohjeissa. Nimikkeiden kieliasua on kuitenkin parannettu ja ne on haluttu erottaa aiempaa selvemmin rikosoikeudellisesta terminologiasta. Menettelyohjeiden mukaan vilpillä tarkoitetaan

"sepitettyjen, vääristeltyjen tai luvottomasti lainattujen havaintojen tai tulosten esittämistä tiedeyhteisölle esim. tieteellisessä kokouksessa pidettävässä esitelmässä, julkaistavaksi tarkoitettussa käsikirjoituksessa tai apurahahakemuksessa" (TEN 1998).

Sepittäminen on määritelty seuraavasti:

"Sepitetyt havainnot ovat keksittyjä havaintoja, joita ei ole tehty tutkimusraportissa kuvatuilla menetelmillä. Sepittämistä (fabrication) on myös tekaistujen tulosten esittäminen tutkimusraportissa" (TEN 1998). Sepittäminen voi tapahtua kahdella tavalla. Tutkija voi kirjata asiakirjoihinsa havaintoja, joita ei itse asiassa ole koskaan tehty, tai hän voi sisällyttää tutkimusraporttiin pelkkiä tekaistuja tuloksia. Näiden pohjana ei joko ole tutkimushavaintoja ollenkaan tai kirjatut tulokset eivät perustu tehtyihin havaintoihin. Erityisesti luonnontieteissä ja lääketieteessä, joissa tutkimus perustuu kokeisiin ja havaintojen tekemiseen, sepittäminen on raskas rikkomus.

Havaintojen vääristelyllä (misrepresentation, falsification) tarkoitetaan menettelyohjeiden mukaan: "alkuperäisten havaintojen tarkoituksellista muokkaamista tai esittämistä niin, että havaintoihin perustuva tulos muuttuu. Tulosten vääristelyllä tarkoitetaan tieteellisesti perusteetonta tutkimustulosten muuttamista tai valikointia. Vääristelyä on tällöin myös johtopäätösten kannalta olennaisten tulosten esittämättä jättäminen" (TEN 1998).

Kun sepittämiselle on ominaista, että tutkimusta ei ole joko tehty tai että julkaistut tutkimustulokset eivät liity alkuperäisiin tuloksiin, on vääristelyn pohjana aina tehty tutkimustyö, jonka tuloksia vilppiin syylistynyt tutkija on muutellut tarkoituksiinsa sopivaksi. Havaintojen tai tulosten muokkaaminen saattaa liittyä kyseisen tieteenalan menetelmiin sinänsä, jolloin kyse ei tietenkään ole väärentämisestä. Havaintoihin tai tuloksiin kajoamisen tulee olla tehty

harhaanjohtamistarkoituksessa ollakseen vilpillistä. Vääristelyä on myös se, että tutkija jättää raportista tarkoituksellisesti pois tutkimustuloksia, jotka eivät tue tämän hypoteesia.

Aiemmin plagioinniksi kutsuttua vilpin lajia on uudistettujen menettelyohjeiden myötä laajennettu. Uusi luvattoman lainauksen määritelmä kuvataan menettelyohjeissa seuraavasti:

"Vilppiä on myös alkuperäisen tutkimusidean, -suunnitelman tai -havaintojen anastaminen toiselta tutkijalta (misappropriation) tai jonkun toisen julkituoman tutkimussuunnitelman, käsikirjoituksen, artikkelin tai muun tekstin tai sen osan esittäminen omanaan (plagiarism)" (TEN 1998).

Plagiointia esiintyy todennäköisesti enemmän ja laajemmin kuin sepittämistä ja vääristelyä, jotka ovat tyypillisiä empiirisille tutkimusaloille. Yleisimmin plagioinnilla ymmärretään sitä, että tutkija esittää omanaan jonkun toisen tutkijan julkaisemaa tekstiä. Tällaisessa tapauksessa plagiointi on helpointa havaita, koska on olemassa varmennettu lähde, johon plagioiduksi väitettyä tekstiä voidaan verrata. Tiedonhakujärjestelmien kehittyä merkittävästi plagioinnin pitäisi olla aiempaa helpommin tunnistettavissa.

Ryanin komitean ehdotuksen mukaan myös toisen tutkimustyön vahingoittaminen tai häirintä on vilppiin verrattavaa toimintaa (DHHS 1995). Suomessa on katsottu tutkimuseettisten säännösten ulkopuolisen sääntelyn, esimerkiksi omaisuuden suojaaminen vahingonkorvausoikeudellisessa ja vahingonkorvausoikeudellisessa mielessä, riittävän suojaamaan tutkijaa tässä suhteessa. NIH:n tutkimusvilpin määritelmän (DHHS 1989) kuuluu sepittämisen, väärentämisen ja plagioinnin lisäksi yleisklausuuli, jolla viitataan muuhun vakavaan poikkeamiseen tieteellisesti hyväksytyistä menetelmistä (other serious misconduct). Ryanin raportissa sitä on kritisoitu sekä ennaltaehkäisevän vaikutuksen puuttumisen että tutkijoiden oikeussuojanäkökohtien vuoksi. Klausuulin pelätään jarruttavan uusien tutkimusmenetelmien käyttöönottoa rangaistuksen pelossa, vaikka sitä ei itse asiassa ollut ennen Ryanin raportin julkistamista kertaakaan käytetty tässä tarkoituksessa (DHHS 1995). Suomessa yleisklausuulia ei ole otettu tutkimusvilpin määritelmään.

Vilppiä ja hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia koskevien epäilyjen tutkiminen

Vilppitapaus tulee menettelyohjeiden mukaan saattaa yliopiston rehtorin tai tutkimuslaitoksen johtajan tietoon kirjallisella ilmoituksella. Vaatimalla kirjallista ilmoitusta on haluttu karsia aiheettomat ilmiannot. Rehtori tai tutkimuslaitoksen johtaja voi silti ottaa harkintansa mukaan vilppiepäilyn käsiteltäväksi ilman varsinaista ilmiantoa, esimerkiksi jonkun tieteellisen julkaisun esittämän epäilyn tai tiedotusvälineiden kautta saadun tiedon perusteella. Kynnsy epäilyn esittämiseen voi olla hyvin korkea esimerkiksi opiskelijalla, joka haluaisi saattaa tutkittavaksi epäilyn työnohjaajansa epärehellisestä toiminnasta. Epäilyn kohteen oikeusturva on kuitenkin tässä kohdin asetettu ilmiantajan salassapidon edelle, koska ilmiantajan henkilöllisyydellä saattaa olla suuri merkitysepäilyn kohteen puolustautumisen kannalta.

Menettelyohjeiden mukaan epäilyn johdosta tulee tehdä esiselvitys 60 päivän sisällä ilmoituksesta lukien. Sen aloittamisesta on välittömästi ilmoitettava epäilyn kohteelle. Esiselvitystä varten tulee hankkia tarpeellinen tausta) aineisto ja kuulla ilmoituksen tekijää ja epäiltyä. Uusittujen menettelyohjeiden mukaan epäilyn ja ilmoituksen tekijän lisäksi voidaan tarpeen mukaan kuulla myös muita henkilöitä. Ohjeiden mukaan rehtori (tai tutkimuslaitoksen johtaja) kantaa vastuun tästä ja kaikista muista prosessin vaiheista.

Esiselvityksen yhteenveto saatetaan osapuolten tietoon mahdollisia vastineita varten. Niiden saapumisen jälkeen rehtorin tai tutkimuslaitoksen johtajan on tehtävä päätös siitä, onko esille tulleen aineiston perusteella asian käsittelyä syytä jatkaa. Mikäli epäily osoittautuu esiselvityksen perusteella aiheettomaksi, rehtori tai

tutkimuslaitoksen johtaja tekee päätöksen asian käsittelyn lopettamisesta, mikä annetaan tiedoksi epäilyn kohteelle ja epäilyn esittäjälle. Epäilyn toivomuksesta päätös voidaan myös julkaista. Joskus voi olla aiheellista, että epäilyistä vapautunut tutkija saa vapauttavalle päätökselle riittävän määrän julkisuutta voittaakseen takaisin tiedeyhteisön luottamuksen. Menettelyn luottamuksellisuudesta huolimatta on varsin yleistä, että tiedeyhteisö pohtii keskuudessaan esitettyjä vilppiepäilyjä.

Aikaisemmat menettelyohjeet oli tarkoitettu vain vilppiepäilyn käsittelyyn. Uusissa menettelyohjeissa on otettu huomioon, että esitetyt epäilyt ovat harvoin riittävän yksiselitteisiä, jotta ennen esiselvitystä voitaisiin sanoa, onko kyse vilpistä vai hyvän tieteellisen käytännön loukkauksesta. Sen vuoksi esiselvitys suoritetaan uusien ohjeiden mukaan molemmissa tapauksissa. Jos tutkijan havaitaan syyllistyneen hyvän tieteellisen käytännön loukkaukseen, siirtyy ehdotuksen mukaan harkinta jatkotoimenpiteistä tutkimuslaitoksen johdolle ja itse menettely päättyy tähän. Mikäli esiselvitys ei poista epäilyä tutkimusvilpistä, on suoritettava tutkinta. Tutkinta voidaan suorittaa myös, jos tutkija itse perustellusta syystä niin haluaa – esimerkiksi jos hyvän tieteellisen käytännön loukkaukseen syylliseksi katsotulla tutkijalla on perusteltu syy olla tyytymätön hänen tapauksensa käsittelyyn esiselvitysvaiheessa. Varsinaisen tutkinnan suorittaa asiantuntijaryhmä, jonka kutsuu koolle yliopiston rehtori tai tutkimuslaitoksen johtaja. Asiantuntijaryhmään tulee kuulua tutkimusalaa hyvin tuntevia tutkijoita sekä asianomaisesta organisaatiosta että sen ulkopuolelta. Ryhmän puolueettomuuden varmistamiseksi sen muodostamisessa on noudatettava hallintomenettelylain (598/82) periaatteita ja ennakoitava mahdolliset intressiriititilanteet. Koko menettelyn aikana on huolehdittava mahdollisimman hyvin sekä ilmoituksen tekijän että epäilyn kohteena olevan oikeusturvasta ja tutkintaprosessin asianmukaisuudesta muutoinkin. Asiantuntijaryhmän tulee saada tutkinta valmiiksi 120 päivän kuluessa.

Tutkinnan loppuraportti on julkinen asiakirja, ellei asiakirjojen julkisuudesta annetuista säädöksistä muuta johdu. Sen tulee sisältää selostus tutkimuksesta, josta epäily on esitetty sekä epäilyn perusteet, asiantuntijaryhmän perusteltu arvio siitä, onko epäilty syyllistynyt vilppiin tai hyvän tieteellisen käytännön loukkaukseen ja siitä, minkä tyyppisestä rikkomuksesta on kysymys. Asiantuntijaryhmän tulee myöskin antaa loppuraportissaan perusteltu arvionsa rikkeen vakavuudesta. Lopuksi se voi antaa ehdotuksia rikkeen aiheuttaman asiantilan korjaamiseksi, mutta päättävältä sanktioista tutkijaa kohtaan säilyy rehtorilla tai tutkimuslaitoksen johtajalla.

Tutkinnan loppuraportti on saatettava välittömästi ilmoituksen tekijän ja epäilyn kohteen tietoon. Jos epäily on tutkimustyöhön liittyvässä palvelussuhteessa muuhun työnantajaan kuin siihen yliopistoon, jossa epäily on tutkittu, tulee tutkinnan loppuraportti toimittaa myös tälle työnantajalle. Tämä koskee lähinnä Suomen Akatemiaan virkasuhteessa olevia tutkijoita. Jos tutkinta vapauttaa tutkijan vilppiä tai hyvän tieteellisen käytännön loukkausta koskevasta epäilystä, on hänelle annettava asiakirja tutkinnan tuloksesta. Lisäksi tulos on hänen halutessaan julkaistava sopivassa julkaisussa. Tutkimuseettiselle neuvottelukunnalle tulee lähettää viipymättä päätökset tutkinnan aloittamisesta, esiselvityksen yhteenvedo ja siihen liittyvät mahdolliset vastineet, aiheettoman epäilyn johdosta tehty päätös asian käsittelyn lopettamisesta sekä tutkinnan loppuraportti. Mikäli joku menettelyn osapuolista ei ole tyytyväinen tutkinnan tulokseen, tämä voi pyytää asiasta lausuntoa tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta. Neuvottelukunnan on käsiteltävä asia viivytyksettä ja annettava siitä lausunto tämän pyytäjälle. Se tulee myös saattaa tiedoksi kyseisen yliopiston rehtorille tai tutkimuslaitoksen johtajalle. Tutkimuseettinen neuvottelukunta voi lisäksi ehdottaa asianomaiselle organisaatiolle lisätutkinnan suorittamista, mikäli esiselvityksen tai tutkinnan tulokset antavat siihen aihetta.

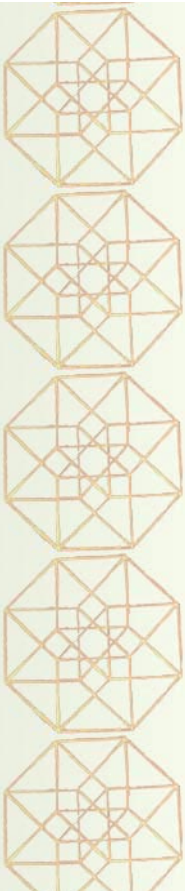

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan toimivaltaan ei kuulu sanktioiden määrääminen, ja menettelyohjeet jättävät toimenpiteet niiltä osin yliopiston rehtorin tai tutkimuslaitoksen johtajan päätettäväksi. Menettelyohjeissa viitataan sanktioita harkittaessa rikkomuksen vakavuuteen ja sen mahdolliseen toistumiseen, tarkoituksellisuuteen tai huolimattomuuteen asteeseen sekä epäasiallisen toiminnan laajuuteen. Aikaisemmat menettelyohjeet sisälsivät esimerkkejä toimenpiteistä, joihin johto saattoi turvautua vilppiin syyllistyneitä ojennettaessa: jo vanhentunut virkamieslainsäädännön mukainen kurinpitörangaistus, hallinnollinen seuraamus, vällinen taloudellinen seuraamus, tutkijanpätevyteen kohdistuva seuraamus tai tutkijanmaineeseen kohdistuva seuraamus (TEN 1994). Silloiset ja nykyiset menettelyohjeet ottavat etäisyyttä rikosoikeudellisiin sanktioihin, jotka tulevat käytettäväksi vain kaikkein vakavimpien, rikoksen tunnusmerkistön täyttävien tekojen kohdalla. Toisenlaiset keinot tulevat kyseeseen, kun epäilty on syyllistynyt hyvän tieteellisen käytännön loukkaukseen, jota ei pidetä kovin vakavana. Tieteen omat korjausmekanismit saattavat tällöin olla riittäviä keinoja saada tutkija vastedes noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Uusissa menettelyohjeissa on pidättäydytty liian yksityiskohtaisten toimintamallien kuvaamisesta. Vilppitapauksessa loppuraportin julkistaminen sinänsä on aikaisemmissakin menettelyohjeissa mainittu tutkijanmaineeseen kohdistuva seuraamus. Tutkijanpätevyteen kohdistuva seuraamus ajankohtaistuu usein opinnäytetöitä arvioitaessa, mutta on ongelmallinen silloin, kun oppiarvo on jo myönnetty ja vilppi opinnäytetyössä paljastuu vasta myöhemmin. Tutkimusvilpin sanktiointi edellyttää tapauskohtaista arviointia tutkijan toiminnan moittivuudesta ja rikkeen laajuudesta. Yliopiston rehtorilla tai tutkimuslaitoksen johtajalla on käytössään virkamies) ja työoikeudelliset sanktiot ja kaikkein vakavimmissa tapauksissa mahdollisuus saattaa alkuun jopa rikosoikeudellinen menettely. Lisäksi yliopiston tai tutkimuslaitoksen oma ohjesääntö saattaa sisältää säännöksiä, jotka voivat tulla sovellettaviksi kyseisessä tilanteessa. Yhtenä sanktiomuotona voi tulla kyseeseen yliopiston tai tutkimuslaitoksen oman tutkimusrahoituksen epäminen vilppiin syyllistyneeltä tutkijalta. Vaikka rehtorilla ei ole päätäntävaltaa muuhun kuin yliopiston omaan tutkimusrahoitukseen, vilppitapauksen tehokas julkistaminen saattaa asian myös muun rahoittajan tietoon.

Suomestakin löytyy esimerkki siitä, että tiedeyhteisön sisäinen vilppiepäilyä käsittely ei ole tyydyttänyt epäilyn esittänyttä osapuolta ja asian käsittelyä on jatkettu muita oikeusvaltion tarjoamia kanavia pitkin. Asian käsitteleminen muilla foorumeilla on sekä aikaisempina että uusien menettelyohjeiden mukaan mahdollista. Käsittelyohjeista on rakennettu kuitenkin sellaiset, että viimeistään tutkimuseettisen neuvottelukunnan lausunnon jälkeen asian pitäisi olla vilppiepäilyn osalta loppuunkäsittely. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun vilpistä epäily ei ole todettu syyllistyneen tutkimusvilppiin.

Mihin pyritään?

Ohjeiden tärkein tehtävä on ehkäistä tutkimusvilppiä ja edistää tiedeyhteisön sisällä keskustelua hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Tutkimuseettinen neuvottelukunta toivoo, että ohjeisiin perehtyminen ja niistä keskusteleminen kuuluisivat osana jokaisen uuden tutkijan koulutukseen. Tieteelliset seurukset ovat avainasemassa hyvän tieteellisen käytännön määrittelyssä ja edistämässä. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet tarjoavat toisaalta selkeän mallin tutkimusvilppiä ja hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia koskevien epäilyjen tutkintaan. Toivomme, että niihin ei jouduta turvautumaan kovin usein. Silti epäilyjen käsitteleminen ja tutkiminen on huomattavasti parempi vaihtoehto, kuin niistä vaikeneminen ja ongelman peittäminen.

Responsibilities of awardee and applicant institutions for dealing with and reporting possible misconduct in science. Public Health Service, DHHS. US Federal Register 1989: 54 (No. 151): 32446-51. (DHHS 1989)

Department of Health and Human Services. Public Health Service. Commission on Research Integrity: Integrity and Misconduct in Research. November 3, 1995. (DHHS 1995)

Karjalainen S. (1998): Tutkimusvilppi tulee – oletko valmis? Tieteessä tapahtuu 1998:3, s. 3-4.

National Science Foundation (1987): Code of Federal Regulation 1987: 45 CFR 689. (Revised in 1991) (NSF 1987).

Saxén L. (1996): Tieteellinen vilppi. Tieteessä tapahtuu 1996:3, s. 5-9.

Swan N. (1996): Baron Munchhausen at the lab bench. Teoksessa Lock S. and Wells F. (ed.), Fraud and Misconduct in Medical Research (2nd ed). London: BMJ Publishing Group 1996, 128-143.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (1994): Epärehellisyys tutkimuksessa ja menettelytavat sen käsittelemiseksi 7.3.1994. (TEN 1994)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (1998): Menettelyohjeet hyvän tieteellisen käytännön loukkausten ja tieteellisessä tutkimuksessa ilmenevän vilpin ehkäisemiseksi, käsittelemiseksi ja tutkimiseksi. (TEN 1998).

*Kirjoittaja on Suomen Akatemian terveyden tutkimuksen toimikunnan pääsihteeri ja tutkimuseettisen toimikunnan jäsen.
Tämä kirjoitus perustuu suurelta osin OTK Salla Lötjösen ja Karjalaisen yhteiseen artikkeliin tutkijan oikeuksia käsittelevässä kirjassa.
Immateriaalioikeuksia käsittelevä kirjakokonaisuus ilmestyy tänä keväänä ja siitä on kerrottu tarkemmin professori Ari Saamilehdon artikkelissa toisaalla tässä numerossa.*